

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

БЕОГРАД
2020

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VIII

VOLUME 8

Accepted on December 24th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2020

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 24. децембра 2019. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2020

© Српска академија наука и уметности, 2020

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртом броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године. У осмом броју су текстови са Трибине из 2019. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
5. II 2019 – 24. XII 2019.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Биљана Јоцић
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Дело Иве Андрића : зборник радова / уредник Миро Вуксановић . . .</i>	11
<i>Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској : зборник радова са научној скупи одржаној 11. априла 2017. године / уредник Драган Шкорић . . .</i>	29
<i>Водоснабдевање становника брдско-јланинских предела / уредник Драган Шкорић . . . . .</i>	29
<i>Изабрана дела Мирона Флашара (у три тома) / приредили Александар Лома, Војислав Јелић, Ненад Ристић . . . . .</i>	45
<i>Стојан Новаковић : поводом сто седмдесет и пет година од рођења : научни скупи са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године / уредници Михаило Војводић, Александар Косић . . . . .</i>	59
<i>Топонимија Жупе тивске / Мара Тијанић-Вујовић ; главни уредник Александар Лома . . . . .</i>	75
<i>Ономастолошки прилози 24 / главни уредник Александар Лома . .</i>	75
<i>Ка бољој демографској будућности Србије / уредници Владимир С. Косић, Славица Ђукић Дејановић, Мирјана Рашевић . . . . .</i>	89
<i>Превенција у функцији заштите здравља у Републици Србији / уредник Љубиша Ракић . . . . .</i>	103
<i>Маја шексиа / Слободан Грубачић . . . . .</i>	107

<i>100 мојих њорѡреѡа / Маѡија Бећковић. . . . .</i>	119
<i>Дан Библиоѡеке САНУ ѡсвећен Свеѡом Сави ѡводом осам векова самосѡјалности Срѡске ѡрвославне цркве . . . . .</i>	151
<i>Економска криза : ѡрекло и исходи / уредник Часлав Оѡић . . . . .</i>	171
<i>Scala paradisi : академику Димѡѡрију Боѡдановићу у сѡомен : 1986–2016 / уредници Анаѡолиј Аркадијевић Турилов, Таѡѡјана Субоѡѡин-Голубовић, Ирена Шѡадијер, Наѡѡаша Драѡин, Дуѡица Грбић и Каѡѡарина Мано-Зиси . . . . .</i>	185
<i>Језик као заѡис кулѡуре у еѡнолошкој и линѡвистѡичкој анализи на релацији Србија – Македонија. Том 1 = Јазикот како запис на културата во етнолошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија. Том 1 / ѡлавни уредници Предраѡ Пѡѡер, Марјан Марковић ; уредници ѡрвоѡ ѡома Сѡѡанислав Сѡѡанковић, Веселинка Лаброска . . . . .</i>	201
<i>Обновљиво кориѡћење ѡриродних ресурса у сеоским ѡдручјима Србије : зборник радова / уредник Драѡан Шкорѡић . . . . .</i>	221
<i>Очување, заѡѡѡѡѡа и ѡерсѡекѡиве ромскоѡ језика у Србији : зборник радова са научноѡ скуѡа одржаноѡ 20–21. окѡобра 2016. / уредници Тибор Варади, Биљана Сикимѡић . . . . .</i>	233
<i>Роми Србије у XXI веку / уредник Тибор Варади . . . . .</i>	233
<i>Права националних мањина у усѡавноѡравном сисѡему Републике Србије : зборник радова са Окруѡлоѡ сѡола одржаноѡ 27. новембра 2017. / уредник Тибор Варади. . . . .</i>	233
<i>Понешѡо о Ђоѡићу / Свеѡозар Кољевић ; ѡрѡредѡо Боѡдан Ракић. . . . .</i>	247
<i>Дело Милоша Црњанскоѡ : (радови са округлоѡ сѡола, 12. IX 2018) / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	247
<i>Срѡска књѡжевностѡ данас : (зборник радова са округлих сѡолова 2014–2017) / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	247
<i>Грађа о срѡскохрваѡѡским односима и Србима у Хрваѡској : (1848–1914) / Василије Ђ. Кресѡѡић ; уредник Михаѡло Војводић . . . . .</i>	273

<i>Караџић : листи за српски народни животи, обичаје и предање / издавач и уредник Тихомир Р. Борђевић (1899–1903). – Фотиографско изд. / приређивачи Александар Никезић, Данијела Појовић Николић . . . . .</i>	289
<i>Академик Михаило Гавриловић : историјар, архивист и дипломата / [аутор изложбе и приређивач каталога Миљана Борђевић] . . . . .</i>	289
<i>XXXI међународна конференција о микроелектроници : зборник радова : Ниш, Србија 16–18. септембар 2019. / уредник Нинослав Стојадиновић . . . . .</i>	289
<i>Михаило Пејровић Алас : животи, дело, време : поводом 150 година од рођења / уредници Стеван Пилиповић, Градимир В. Миловановић, Жарко Мијајловић . . . . .</i>	307
<i>Mihailo Petrović Alas : life, work, times : on the occasion of the 150th anniversary of his birth / editors Stevan Pilipović, Gradimir V. Milovanović, Žarko Mijajlović ; English translation Tatjana Čosović ... [et al.] . . . . .</i>	307
<i>Михаило Пејровић Алас : научни скупи са међународним учешћем одржан у САНУ 2–3. октобра 2018. : поводом сто педесет година од рођења / [уредници Градимир Миловановић, Стеван Пилиповић, Жарко Мијајловић] . . . . .</i>	307
<i>Академске беседе. Књ. 2 / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	323
<i>Присутна предавања дописних чланова. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	323
<i>Библиографије чланова САНУ. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић. . . . .</i>	323
<i>Књига о ирину / Зоран В. Појовић, Оливера Појовић . . . . .</i>	335
<i>Именик аутора, уредника и говорника . . . . .</i>	351

Економска криза : порекло и исходи / уредник Часлав Оцић. – Београд : САНУ, 2018

Говорили: академик Часлав Оцић
проф. др Драгана Гњатовић
проф. др Слободан Антонић

У Београду, уторак 18. јун 2019. у 13 часова

ПУНА ТОРБА

Поштовани академици и сви присутни у Свечаној сали САНУ, почиње наша завршна Трибина у овом полугодишту, а 150. под тим називом, на којој приказујемо зборник о економској кризи. Његов уредник академик Часлав Оцић, уместо предговора, написао је текст с насловом из народних изрека – „Тешка је празна торба“. Потом је, на почетку, пренео занимљив књижевни дијалог који објашњава шта је криза и који иде овако:

„– Мајко, зашто је хладно у нашој соби?

– Јер нема угљена, сине.

– А зашто нема угљена?

– Јер тата нема посла.

– А зашто тата нема посла?

– Јер има превише угљена.“

Можда би, по таквом узору, само за ову прилику, могли повести и овакав дијалог:

– Кад је био скуп о економској кризи?

– Пре неколико година, 2010.

- А кад је зборник радова објављен?
- Недавно, 2018.
- Зашто је тако дуго излазио?
- То најбоље зна уредник.
- А шта ти кажеш?
- Ја кажем: такви зборници никад не касне, јер економска криза не престаје. Ту не помаже ни уредник.

Даљи разговор на данашњем скупу водиће професори Драгана Гњатовић и Слободан Антонић, а завршиће га академик Оцић, без кризе, надајмо се.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

Часлав Оцић

КРИЗА КАО NEVERENDUM?

„Да ли је ова криза политичка? Економска? Друштвена? Духовна? Ниједна и свака од њих. Постоји криза која се јавља у политици, економији, друштву, духу и култури. Још увек покушава да се прећути и порекне, или да се прикаже како против ње има лека – али с веома малим резултатима. Ту је и не може се разрешити и све ће бити неразрешенија. Могу се пред њом затварати очи; може се локализовати и тако приказати, као да је све само пролазно накнадно дејство рата. Може се посматрати као делимична појава. Може се рећи: није ништа друго, само питање производње; или криза неумесног распада власти. Појединци говоре: пад беле расе, други: класна борба, а неки опет: крај капитализма, у најбољем случају: криза схватања света. Чињеница је да није само ни ово ни оно и није само оно. Свако је у праву, али нико не искључиво и ништа се не може разрешити. Све је повезано, безмерно је сложено, вишеслојна европска култура, дух, економија, политика, друштво, све су то само подручја где се јавља криза и то неизбежно, незаустављиво, као што Ниче каже: ‘неминовно’ као историјска стварност и људска судбина.“

Ове речи написао је Бела Хамваш (Hamvas Béla, Еперјеш, данас у Словачкој, 1897 – Будимпешта 1968) 1936. године.¹ Дакле, исте годи-

¹ Ове Хамвашеве речи (не помињући име њиховог аутора) прочитао сам 2011. у Народној банци Србије на представљању зборника *Свејска економска криза: изазови и сипраијеија* (уредник проф. др Оскар Ковач). После тога сам се нашалио и

не када је и Џон Мајнард Кејнз (John Maynard Keynes, Кембриџ 1883 – Тилтон 1946), по општем мишљењу, најутицајнији економист 20. века, написао *Ојшћу теорију зайосленостии, каматие и новца (ОТЗ-КиН)* – „Библију“ државног интервенционизма која је требало да изведе привреде најмоћнијих земаља света из Велике економске кризе (1929–1935). Када је 2007/2008. букнула најновија светска економска криза (СЕКА 2007/2008) барон Скиделски (Robert Skidelsky, Харбин, Кина, 1938) најпознатији живи кејнзолог (због тротомног дела о Кејнзу енглеска краљица му је и подарила племићку титулу²) изјавио је (парафразирам): „Имамо светску економску кризу, имамо Кејнзову *ОТЗКиН*, ‘Јеванђеље’ кризе. Само треба да почнемо да га проповедамо и ево нам (брзог) изласка из кризе.“ У том духу Скиделски је написао и књигу *Повраћак маестра (Keynes: Return of the Master)* да би већ крајем 2009. у интервјуу *Њу сџејџсмену* посумњао да је криза (ако не у целини, а оно у њеној фискалној димензији) можда – invention of the politicians. Временом се повећавао број економиста који су сматрали да је СЕКА 2007/2008 индукована (насупротив „спонтаној“ кризи из 30-их година прошлог века), чак да је својеврсни историјски конструкт („ми стварамо историју!“) који има за циљ укидање темељних социјалних институција (пре свега, приватне својине, затим тржишта) класичног капитализма (првенствено у банкарству) а да се оне замене „анонимним“ корпоративним институцијама распршене својине у којима менаџери воде главну реч; они су перјанице глобалног турбокапитализма: они су у идеалном случају у једном мандату министри финансија а одмах потом CEOs нових „глобал“ банака (или обрнуто).

Упоредна анализа природе двеју великих криза (из прошлог и овог века) неминовно изнова отвара питање: шта је то (уопште) криза? Имајући у виду да је термин преузет из медицине, можемо да се за-

---

обећао награду од милион нумизма за одговор на питање када и ко је то написао (а „под два“ питао сам: шта је то нумизмо?). Тврдокорни неолиберал и на Балкану водећи идеолог ове постмодерне секте, професор М., бивши ректор БК Универзитета и недавно (једногласно) смењени председник Академије економских наука, по завршетку представљања поменутог зборника у пролазу ми је заједљиво добацио: „Нисам знао да се у слободно време бавиш метафизиком!“ „Па баш немам слободног времена. А и кад га имам не трошим га на идеолошке хајке и погроме, у ‘обрачунима с њима’, као Ти. Читам, па и ‘метафизичаре’, како бих проширио скучене видике.“ „Ах, непоправљиви кејнзијанац“, залепи ми он етикету (исту коју је својевремено залепио Драгославу Аврамовићу, члану САНУ и реформатору у покушају, дочекавши на нож Аврамовићев Програм I) и журно крене ка излазу.

² Као члан британског парламента, у Дому лордова био је задужен за културу, а потом за фискус. Био је спикер конзервативаца када га је 1999. године сменио министар спољних послова Хејг (William Hague), због његовог јавног супротстављања бомбардовању Србије.

питамо: да ли је то прекретна тачка када „болесник“ (појединац, при-вреда, култура, друштво) креће ка оздрављењу (Krankheit zum Leben?) или први корак ка његовом фаталном исходу (Krankheit zum Tode?). Или можда – нешто треће?! *Појава дуіоі ѿрајања?*

Загорски сељак Мика Брезовачки 1931, у јеку велике кризе, објашњава:

- Каква је та година деветстотридесетпрва!...
- Такве још није било!... (стр. 223)
- Госпон биљежник - ... – је ли ви знате, кај је то криза? ....
- Криза – [...] – то вам је, кад ја својег јунца десет пута терам на сејем, а немрем га продати! [...] То се зове, бумо рекли, криза! То је моја криза, али то бу и опћинска криза, јер ја небум могел платити својих, бумо рекли, дажбаина! ... (стр. 231–232)

Славко Колар, *Ми смо за ѿравицу*, Загреб 1936; приповетка „Криза“

Да ли ова, прстодушна, „народска“ дефиниција кризе као микро-макро *инконируенције* (огромних социјалних, психолошким и моралних трошкова) коју загорски сељак Мика Б. предочава госпон биљежнику 1931. има универзално значење? Које, дакле, важи и за СЕКУ 2007/2008+.

Мајко, зашто је хладно у нашој соби? – Јер нема угљена, сине. – А зашто нема угљена? – Јер тата нема посла. – А зашто тата нема посла? – Јер има превише угљена.

Иван Дончевић, *Људи из Шушњаре*, Загреб 1933.

Да ли мајчин опис *нарушавања равнотеже кайићала и рада* које резултира кризом хиперпродукције представља опште – *ѿарадоксолошко* – објашњење феномена?

Да ли је криза циклички *ѿроцес* („логика историје“ на делу) или „линеарни“ „диктат“ (*ѿројектѿ*), тј. историјски инжењеринг, „практични идеализам“ куденхоф-калергијевског типа у коме ће после сламања традиционалних друштава, у постхуманој будућности киборзи заменити Мику Брезовачког и Мајку? Која је природа најновије глобалне кризе? Да ли је она традиционални конјунктурни феномен или специфична дотад незабележена (готово уникатна) структурна појава?

Да ли је у питању само максимална, али ипак људска, аура *сага fames* (проклета пожуда за новцем) или много амбициозније претензије глобалних демиурга: стварање новог човека или – постчовека?

На ова и друга „кризолошка“ питања покушали су да дају одговоре учесници расправе за округлим столом на тему „Порекло и исход криза“, коју су почетком 2010. године у САНУ организовали Одбор за економске науке (ОЕН) ОДН САНУ (председник Часлав Оцић) и Друштво за привредну историју (председник Смиљана Ђуровић и Благоје Бабић, истовремено члан ОЕН). Пред вама је, после мале „кризе објављивања“, зборник радова с тог скупа. С ове временске дистанце – са задовољством – могу да констатујем да су „идеје из 2010.“ на најбољи могући начин издржале пробу времена.

Да ли је у међувремену СЕКА 2007/2008 превазиђена? Није, криза је фактички постало перманентно (у сваком случају, хаотично) стање. Сугерише нам се да се на њу треба привикавати, јер су слаби изгледи да за нашег живота видимо њен крај. Да ли је то тачно? Ако треба да се на кризу привикавамо, поставља се питање: како? Одговоре на ова и бројна друга сродна питања могао би да пружи скуп који ОЕН ОДН САНУ планира да ускоро организује. Ово је (други) позив за учешће на том скупу.

На крају, желео бих да захвалим ауторима овог зборника, затим његовим данашњим представљачима проф. др Драгани Гњатовић и проф. др Слободану Антонићу, стрпљивој публици, генералном секретару академику Марку Анђелковићу, одговорном за издавачку делатност у САНУ који је отклонио последњу (вештачку) препреку штампању ове књиге и омогућио јој да из вишегодишњег мрака заточеништва изађе на светло дана; радницима и управнику (Мају Самарцићу) Штампарнице Издавачке фондације Архиепископије београдско-карловачке и, last but not least, благодарим академику Вуксановићу, што је ову књигу безодвлачно укључио у програм Трибине Библиотеке САНУ, незаобилазног места на мапи наше културе, сеизмографа и заштитног знака Академијиног стваралаштва.

Драгана Гњатовић

БАУК МАКРОЕКОНОМСКЕ НЕСТАБИЛНОСТИ

После конјунктуре остају дугови.

Радови, објављени у зборнику САНУ *Економска криза; порекло и исходи*, под уредничком палицом академика Часлава Оцића, написани су пре готово једне деценије. Ова чињеница, међутим, ни на који начин не умањује актуелност зборника. Ово стога што се зборник бави свевременском темом капиталистичких тржишних привреда: бауком

макроекономске нестабилности. Како је то било 2010. године, када су радови који се налазе у зборнику настали, тако је и сада, 2019. године, када је зборник објављен: о узроцима последње глобалне кризе, економска наука није дала последњу реч ни тада а ни данас. Због тога су добродошла издања какво је овај зборник САНУ, која могу да допринесу бољем разумевању феномена криза.

Концепција садржаја зборника сачињена је у традицији монографских студија у области друштвених наука. Зборник започиње са два уводна излагања која отварају врата дилемама о узроцима криза.³ Затим следе радови сврстани у поглавља везана за економско-историјске и економско-теоријске осврте на кризе.⁴ Коначно, следе поглавља са радовима који се односе на емпиријску анализу светске финансијске и економске кризе 2008. и 2009. године у свету и у Србији.⁵

У уводним излагањима веома јасно је артикулисан став да кризе не отварају нова већ само заостравају стара, постојећа друштвено-економска питања. Због тога је кризне поремећаје у капитализму веома тешко разумети независно од догађања која су им претходила.⁶ Као кључна, истакнута су два велика питања економских криза: прво, да ли су кризе у тржишним привредама неминовност и, друго, каква је одговорност државе за настанк привредних криза. Одговори на ова питања су уско повезани са несавршеностима тржишта са једне и несавршеностима државе са друге стране. У крајњој инстанци, несавршености тржишта резултат су слепог интереса профита а несаврше-

³ Аутори уводних излагања су др Смиљана Ђуровић и професор Благоје Бабић.

⁴ Аутори радова о економско-историјским аспектима криза су професор Биљана Стојановић, др Бошко Мијатовић, др Момчило Исић и др Слободан Вуковић. Аутори радова о теоријама криза су др Александар Саша Гајић, професор Оскар Ковач, професор Љубомир Мацар, у коауторству др Исидора Љумовић и др Мирослав Јовановић, затим професор Вера Вратуша, др Бранка Бујишић професор Драгана Митровић, професор Божо Стојановић и професор Борис Кршев.

⁵ Аутори поглавља о међународним аспектима кризе су професор Ђорђе Ђукић, др Хасиба Хрустић, др Живота Ђорђевић, у коауторству др Рајко Буквић и академик Часлав Оцић, затим професор Ђоре Ђукић, Драгомир Анђелковић и др Горан Николић. Аутори поглавља о томе колико је светска финансијска и економска криза 2008. и 2009. године погодила Србију су професор Млађен Ковачевић, др Снежана Грк, професор Слободан Антонић, др Властимир Вуковић, професор Александра Смиљанић, професор Милован Митровић, др Маринко Бошњак, Дејан Мирковић, професор Бранко Урошевић и професор Здравко Шолак.

⁶ Смиљана Ђуровић: Велика економска криза и државна интервенција у међународној Југославији, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр 11; Благоје Баић: Главни изазов светске привреде: исцрпљивање „европске врсте развоја“, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр.28.

ности државе последица недовољне свести о јавном интересу одржавања макроекономске стабилности.

У економско-историјском поглављу зборника налазе се анализе криза банкарства у Србији пре Првог светског рата као и аграрне и опште економске кризе у Србији и Југославији између два светска рата. Ове анализе, које су резултат вишегодишњих истраживања аутора заснованих на изворној архивској грађи, дају поуке управо о несавршеностима како тржишта тако и државе. Те несавршености су се нарочито испољавале у време конјунктуре после Првог светског рата. У првим послератним годинама, инвестициона активност је била грозничава, веровало се да је могуће обогатити се преко ноћи. Оптимизам је подстицао процват недовољно капитализованих индустријских акционарских друштава и банака, уз неконтролисано задуживање становништва и привреде.⁷ Оптимизму су доприносиле држава и Народна банка које нису успевале да адекватним законским решењима и мерама монетарно-кредитне политике зауздају трку за профитом, банкарском добити и бољим стандардом живота. А шта се дешавало после периода конјунктуре, када је у другој половини 1920-их, због неадекватног одговора државе и Народне банке, баук макроекономске нестабилности узео маха? Одговор на ово питање следи на примеру аграрне кризе у Србији: пољопривредна конјунктура је престала али су остали ненаплативи сељачки дугови.⁸

Ове нераскидиве везе у функционисању реалног и финансијског сектора тржишне привреде основна су нит која спаја радове у поглављима зборника посвећеним економско-историјским и економско-теоријским аспектима криза. Аутори радова о теоријама које објашњавају узроке криза полазе од хипотезе да је тржишна привреда кредитна привреда. Због тога је финансијски сектор крвоток реалне економије. Уколико се, у јагми за новцем, међутим, финансијски сектор отргне од реалног, настају циклична колебања на финансијским тржиштима која се великом брзином, деловањем познатих трансмисионих механизма, посредством каматних стопа, преносе на читаву привреду.

У зборнику се може наћи тврдња да је појава цикличних кретања финансијских тржишта, проузрокована похлепом за новцем, стара колико и банкарске институције, настале у Европи у 16. веку.⁹ Да ли

---

⁷ Бошко Мијатовић: Економска политика и конјунктура у Југославији 1919-1925, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 80.

⁸ Момчило Исић: Аграрна криза у Србији 1925-1935, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 94.

⁹ Борис Кршев: Историјски усуд капитализма: кризе као последица неконтро-

се онда може тврдити да је од тада па до данас, похлепа главни узрок економских криза? Аутори који у зборнику разматрају теорије криза подсећају да су савременој неокласичној економској теорији стране овакве тврдње. Неокласичари су развили апстрактне економске моделе који обесмишљавају било какво специфично понашање појединих друштвених група, па и финансијске елите. Познато је да неокласичари не признају постојање несавршености финансијских тржишта. Према њима, механизам каматних стопа у сваком тренутку доводи до равнотеже у понуди и тражњи новца и кредита. А како нема несавршености тржишта, неокласичари сматрају да унутар капиталистичких привреда нема ни основа за настанак криза.¹⁰

Са избијањем светске финансијске кризе 2008. године, неокласична доктрина доживела је пораз. У теоријском осврту на кризе у зборнику, следи преглед оштрих критика економског либерализма које су тада преправиле академску јавност.¹¹ Цитирају се познате речи нобеловца Пола Кругмана који се пита како су неокласичари могли толико да погреше у проценама о могућностима избијања кризе размера готово оних које је имала Велика депресија 1929–1933. године. „Академска економика је систем стварних привреда заменила прекрасним моделима у непостојећој економији заснованим на рационалном понашању произвођача и потрошача и перфектној конкуренцији.“¹²

У немогућности да објасни узроке глобалне финансијске и економске кризе 2008. и 2009. године тада неприкосновеном неокласичном доктрином, економска струка посеже за неким старим теоријама које су претходно биле одбачене као преживеле или чак погрешне. Како објашњавају аутори зборника, међу тим теоријама на првом месту су оне које узроке криза виде у бити самог капиталистичког економског система: теорије о вишку вредности и финансијском капиталу Маркса и Хилфердинга, као и неомарксистичке теорије о сељењу корпоративног капитала у циљу стицања екстрапрофита.¹³ Истиче се да је своје-

---

лисаног раста, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 232.

¹⁰ Александар Саша Гајић: Теорија кризе – криза модерних теорија, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 117

¹¹ Драгана Митровић: Светска економска криза: једно виђење Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 209.

¹² Paul Krugman (2009) How Did Economists Get It So Wrong? *The New York Times*, September 6th, 2009. Цитирано у: Оскар Ковач: Светска финансијска криза, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 128.

¹³ Исидора Љумовић, Мирослав Јовановић: Економска криза: поуке за економску теорију и политику, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 106; Вера Вратуша: Парадигне тумачења и стратегије изласка

врсну ренесансу доживела и Кејнсова теорија која стоји на становишту да је узрок криза недовољност агрегатне тражње.¹⁴ Штапају се и репринт издања књига пост-кејнсијанских економиста, међу њима и Минског, који је развио теорију о уграђеној нестабилности финансисјких тржишта и критиковао њихову недовољну регулисаност. Насупрот томе, узроци финансијске кризе објашњавају се постулатима аустријске школе економске мисли. Према овим постулатима, поремећаји у функционисању тржишних привреда су последица неадекватних мера монетарне политике, ионако сувишних централних банака.¹⁵

На основу овог кратког увида у различита доктринарна објашњења која су презентирана у зборнику, јасно је да 2010. године није постојао јединствен економско-теоријски одговор на питање о узроцима светске финансијске кризе. На овом месту можемо поновити да јединственог економско-теоријског одговора нема ни данас, готово деценију касније.

Након економско-историјских и економско-теоријских разматрања, у зборнику следи емпиријска анализа светске финансијске и економске кризе 2008. и 2009. године. Акцент је на непосредним узроцима кризе, њеном глобалном карактеру и нестандартним мерама монетарне политике којима је спасаван међународни финансијски систем. Аргументација о непосредним узроцима светске финансијске кризе заснована је на обиљу релевантних података о несразмерном нарастању вредности финансијске активе у односу на вредност реалне активе у међународним оквирима.¹⁶ Бујање трансакција различитим дериватима на финансијским тржиштима је појава која је суштински уздрмала темеље капиталистичког економског поретка. Самостални живот финансијских тржишта, након кидања веза са материјалном сфером економије, довео је до привида да је на берзама могуће трајно убирати приносе, без обзира на дешавања у ралном сектору.¹⁷ Кроз процес секјуритизације, залажући хипотеке својих дужника, у помаму за приносима укључују се и банке, вишетруко увећавајући ризике свог

из кризе 2008, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 176.

¹⁴ Бранислава Бујишић: Криза. Неолиберална дијагноза, кејнзовска терапија, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 195.

¹⁵ Божо Стојановић: Савремена економска криза: „аустријско“ објашњење, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 224.

¹⁶ Рајко Буквић, Часлав Оцић: Финансијализација као узрочник и мултипликатор кризе, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 282.

¹⁷ Ђорђе Попов: Криза и/или ненаучене лекције, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 247.

пословања. На тај начин се ствара друштвено економски систем тзв. берзанског капитализма. Након избијања светске финансијске кризе, у научној литератури често се помиње и под пејоративним именом казино капитализма.¹⁸

Када су банкротирали хипотекарни дужници, финансијски балон је пукао. Аутори поглавља о међународним аспектима кризе подвлаче да се она брзо пренела из САД у друге делове света због изразито глобалног карактера међународног финансисјког тржишта.¹⁹ У зборнику следи објашњење о спасавању финансијских институција. Да би зауставиле њихово пропадање, централне банке развијених индустријских земаља посегнуле су за инструментима квантитаивних олакшица, пласирајући огромне количине новца у куповину хартија од вредности.²⁰ О учинцима овакве изразито експанзивне монетарне политике аутори зборника нису могли да знају јер су радове написали, подсећамо, 2010. године. Данас се можемо запитати: да ли је нестандардним мерама монетарне политике спасен друштвено економски систем, у литератури познат као берзански капитализам? У неком наредном зборнику САНУ требало би направити рачуницу о цени која је плаћена да би овај систем наставио да функционише.

Слободан Антонић

ЗБОРНИК ЗА РАЗМИШЉАЊЕ

Са задовољством сам прихватио позив академика Оцића и академика Вуксановића да на овој угледној трибини говорим о зборнику *Економска криза: њорекло и исходи*.

Нисам економиста, већ социолог, па бих, у том смислу, рекао понешто о томе како ову књигу могу да виде други друштвени научници, они изван економске науке, али и шири интелектуална публика.

Прво што пада у очи, када је реч о зборнику који је пред нама, јесу различита мишљења економиста заступљених у њему о томе шта је узрок кризе из 2008. године и шта су права решења да се таква или слична криза превазиђе. Та различитост је, сама по себи, важна. Она

¹⁸ Ђорђе Попов, *Op. Cit.*

¹⁹ Хасиба Хрустић: Порекло актуелне светске економске кризе, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 263.

²⁰ Ђорђе Ђукић: Немоћ монетарне политике у условима светске финансијске и економске кризе, Ч. Оцић, ур. (2019) *Економска криза, њорекло и исходи*, САНУ; Београд, стр. 295.

показује колико су организатори скупа били отворени у настојању да окупе најбоље представнике економске мисли у Србији, без обзира ком теоријском правцу припадају.

У друштвеним наукама знамо да из презентованог плурализма мишљења најчешће произлази и могућност директног и јавног суочавања ривалских хипотеза и, потом – како би хегелијанци рекли – њихово дијалектичко *разрешење у синџези*, односно у *превазилажењу* које збркану *стварност* доводи до појма.

Тако, из овог зборника, видимо – што је једна ауторка (В. Врагуша) сасвим оштроумно уочила – три објашњења и три разрешења кризе: (нео)смртијанско, (нео)кензијанско и (нео)марксистичко.

На мене је посебан утисак оставило смртијанско, или неолиберално објашњење и разрешење кризе из 2008. Оно ме је подсетило на чувено објашњење кризе у СФРЈ осамдесетих, које каже: криза је настала јер се недовољно *доследно* спроводи идеја социјалистичког самоуправљања. Дакле, превазилажење кризе социјализма у СФРЈ је – у више социјализма.

Тако је и решење кризе неолиберализма, из ове оптике, наводно – у још више неолиберализма. Односно, како сазнајемо из онога што нам у овом зборнику занимљиво преноси Божа Стојановић – једно од решења је у увођењу *приватној новца*.

Да, пошто је криза дошла из финансијског сектора, а од Хајдегера је познато да одакле је опасност, ту је и разрешење, уместо што се жалимо да је дерегулатива банкарског сектора – повлачење државе и препуштање привреде и друштва банкарској „финансијској креативности“ изазвала кризу, заправо би требало да то повлачење наставимо.

Решење је да се држави одузме монопол на стварање новца, те да се монетарно-привредним субјектима омогући да сами креирају новац и понуде га грађанима. А грађани као тржишни актери ће, онда, добар новац – у условима тржишне утакмице – задржати, а рђав одбацити. Тако се онда 2008. више неће поновити.

Морам да признам да је мени, као социологу, тренираном да интерес друштва мора бити изнад сваког другог парцијалног/индивидуалног интереса, била ипак много ближа неокензијанска и неомарксистичка визија узрока кризе и њеног превазилежења. Са занимањем сам уочио да већина аутора у овом зборнику заступа управо такву идеју. Са становишта рада привреде једног друштва, није исто да ли се милијарду долара дохотка налази у рукама једног супербогаташа или у рукама милион припадника нижих и средњих слојева – онај један ће их потрошити на ограничену количину скупе луксузне робе, а ових милион на много хране, одеће и рачуна за струју и становање.

Али, нажалост, ствар је у томе да о данашњем свету, па и о економији, одлучују првенствено интереси стотинак милијардера из глобалне суперкласе, а не добробит народа и човечанства.

За друштвене научнике је, такође, занимљива дискусија, присутна у овом зборнику, око тога да ли је криза из 2008. само једна од цикличних појава светског капитализма, или је ипак јединствени феномен, настао тек с потпуним одметањем финансијског капитала од производње и његовим претварањем у виртуелни или спекулативни капитал – на шта посебно указују, рецимо, Рајко Буквић и Часлав Оцић.

Било како било, читаоцу овог зборника постаје јасно да су наша друштва заправо таоци једног система који, у последњих четрдесетак година, производи све већу концентрацију богатства и моћи у све мање руку и у коме похлепа и неодоговорност тзв. суперелите тренутно као да нема видљивих ограничења. Из те перспективе, онда, рађају се и бивају потпуно оправдани страхови за будућност, бојазан да ће пренадувани балон банкарске „креативности“ поново, као 2008. године, доживети пуцање, или да ће се спас покушати потражити можда и у некаквом новом великом рату, тачније у конјуктури заснованој на војним лиферацијима, експлоатацији новоосвојених ресурса и на обнови разрушене инфраструктуре која би уследила после таквог рата.

Још један важан увид који нам даје овај зборник, јесте и то да је у Србији економска криза некако увек почињала раније, а завршавала се касније од глобалних поремећаја. То нам показују радови из историјског сегмента овог зборника који се односе на светску кризу 1929–1933, као и реферати из сегмента зборника који разматра утицај кризе из 2008. на Србију. Наша мала и слаба привреда у међувремену је постала још зависнија од „страних инвеститора“ и можемо само с ужасом да замислимо како би се неки озбиљнији поремећај у светској привреди одразио на наше друштво и на наш живот.

У том смислу треба рећи да би креаторима наше политике овај зборник могао бити од користи не само како би боље разумели свет у коме као народ треба да преживимо већ и да би их подстакло на више стратешког размишљања. У зборнику је неколико аутора добро приметило да се наша политика готово сасвим одрекла настојања да се ослони на стратешке увиде домаће науке, што је праћено и паралеленом тенденцијом да се наш научни рад што више сведе на индивидуално сакупљање бодова за унапређење, односно бављење све ситнијим и еферменијим темама.

Но овај зборник је, гледано с те стране, ипак показатељ да то уопште не мора да буде тако. Одабрана је једна велика тема, сакупљен је квалитетан тим научника, направљена је озбиљна анализа стања с

посебним нагласком на нашу земљу и дате су умесне и корисне препоруке. То је добар образац какво место треба да има друштвена наука у Србији данас, али образац који је, као што рекох, нажалост, све мање присутан у нашим пројектима, на нашим конференцијама, у нашим институтима и на нашим факултетима.

Такође, општи повољан утисак о овом зборнику долази и од његове научне комуникативности и отворености за даља истраживања. Допало ми се то што колеге економисти заступљени у овом зборнику нису инистирали на оном што се често назива *ипрофесионалном езоиџеријом*, а коју, када је реч о економским научницима, уме да одликује прозводња и расправа о ривалским математичким моделима које ми, не-економски друштвени научници, једноставно тешко можемо да пратимо.

Допало ми се то настојање да се идеје изнесу јасно, контекстуализовано теоријама и поткрепљено историјском грађом, и мислим да је таква међудисциплинарна отвореност корисна за сваку од наших појединачних наука. Тим више што такав комуникативан дискурс омогућава и широј интелектуалној јавности у Србији да прати обављену анализу и дискусију – што је још једна од важних функција нашег рада.

Све у свему, задовољство ми је било да читам зборник *Економска криза: ѿорекло и исходи*, као што ми је задовољство и да га препоручим другима за читање. Посебно је изазовна најава, коју читамо у предговору зборника, да је у припреми и конференција „Светска економска криза – десет година после“. Ако зборник који из те конференције произађе по свом квалитету буде на нивоу овог зборника, а нема разлога да у то сумњамо, то ће свакако бити одлична допуна књиге која је пред нама и још један важан корак за нашу научну заједницу, али и за наше друштво, у разумевању света у коме живимо.

У том свету ћемо као народ и друштво опстати и напредовати само ако знамо да препознамо опасности, али и прилике које нам се пружају. Дакле, треба најпре *знаиши* да би се уопште *било*. Том знању овај зборник даје један вредан и важан допринос.